

ЗА ОРФЕЙ, ОРФИЗМА И ТРАКИЙСКАТА ДЪРЖАВНА УРЕДБА

Доц. д-р Николай Живков

Катедра "История, философия, социология"

Стопанска академия "Д. А. Ценов"

Анотация

Орфизмът се представя като морално-религиозна система, свързана с вярата в безсмъртието. Водеща роля в нея играе идеята за усъвършенстване на душата, т.е. на усърдието на вярващите да достигнат безсмъртие чрез участие в проповеди, песнопения и култово-обредни практики. Те са обединени в две общества – народно и аристократично. Чрез тях участват и в живота на държавата.

Орфизмът е упражнил силно влияние върху идеите на Питагор и Платон за душата, държавата и съсловията в нея. Техните учения за душата са понататъшно развитие на орфическите идеи. За разлика от орфиците, които с тяхна помощ решават въпроса за подбор и участието на лицата в управлението на държавата, то Питагор и Платон обосновават цялата съсловна структура на държавата и роля на отделните съсловия в нея за успешното изпълнение на мисията ѝ.

Орфическите културни традиции се усвояват от балканските народи. Настанилите се на Балканите славяни и прабългари също възприемат обичаи и обредни практики от местното население, които упражняват влияние върху формирането през IX в. на богомилско учение.

В научната литература се е наложила традицията при разглеждане на явленията, свързани с човека, обществото и природната среда (космоса) отправна точка да бъдат теоретичните постижения на древните елини. Действително тяхната писмена цивилизация, чрез великите си мислители, като Демокрит, Сократ, Платон, Аристотел и други ни е оставила постановки и прозрения, които са водещи и днес в различни отрасли на научното познание. В този смисъл гледната точка на древните гърци се оказва авторитет при формулиране възгледите на следващите поколения мислители не само в древността, но и в Средновековието и Новото време.

На север от Елада по склоновете на Родопите и Хемус процъфтява безписмената цивилизация на траките, оставила културни образци – фолклорни, археологически и други, от които са

Николай Живков

се учили балканските народи, включително и ние българите. Тя издава една по-различна от елинската традиция, форма на политически и културен живот. Съхранила е спомени за мъдреци като Орфей и Замоксис. Не всичко за тази цивилизация може да се разбере чрез писмените сведения на елините. Необходимо е и по-обстойно разглеждане на тяхното културно наследство.

В настоящото изследване се анализират въпроси, свързани с Орфей, орфизма и социалнополитическата практика на траките. Културните ценности на този народ упражнява влияние върху научните търсения на Питагор, Платон и други мислители.

1. За митичния Орфей

За Орфей има редица проучвания. В тях се очертават главно две версии, свързани с неговата личност. Едната утвърждава идеята, че Орфей е „метафора – послание”, а другата приема съществуването му във времето и с неговото име свързва зараждането на тракийския орфизъм и влиянието му върху средиземноморския свят.

Първата, в нашата литература се отстоява от Александър Фол. Според него „Орфей е сборно понятие, Орфей не е жител на Смолян – Орфей е гениална метафора на учителя, който въвежда в същността на космоградежа своите ученици”¹. Дава се тълкувание на името на Орфей, с което се подчертава метафоричния му характер. „То произхожда от термина „орфинос”, извлечен от тракийската обредност и свещени слова и означава съчетание на черно, червено и бяло...Тези три цвята са често откривани при археологическите разкопки на тракийски сакрални обекти”². Орфей е „старогръцка митометафора на тракийската вяра в безсмъртието на духа, подготвян за следсмъртното си битие. Орфей и орфизмът са формулите на истинското културно историческо взаимодействие

¹ Фол, А. Самотният пешеходец. С., 2000, с.102.

² Пак там, 144-145.

между Елада и Тракия, което от своя страна представлява несравним влог в европейското културно пространство³. Нещо повече той „е елинско разбиране, знание, познание на тракийската култура-поведение“. Ето защо Орфей „не може субстанциално да бъде „намерен“ в Тракия, защото не е там“⁴.

Елинската представа, според Фол, има потребност от образа на Орфей, докато устната вяра – учението за безсмъртието не се нуждае от фигурата му. В Тракия тя се изповядва „в духовния континуум на екзотерическите и езотерическите (аристократически и народни) тракийски мистериални логоси и обреди“⁵. В духа на тези идеи правдоподобно е извеждането от митологията и родословието на Орфей. Той е син на Аполон и Калиопа. С вълшебните звуци на лирата и песните си има чудната дарба да омайва хората, дивите животни и дори дърветата и камъните. Митологичен характер носи и кратката му любов с Евридика. Змия я ухапва и тя умира. За да я върне, Орфей слиза в подземния свят. Трогнати от песните му Плутон и Персефона му позволяват да изведе любимата си, с уговорката да не се обръща към нея, докато стигне светлината. По обратния път Орфей не издържа, извърща поглед към Евридика и тя полита назад. Митологичен характер има и неговата смърт. Разкъсан е някъде по билото на Хемус от развилнели се вакханки - поклоннички на Дионис, заради пренебрежението му към женското ухажване и че учил мъжете на „мъжка любов“⁶.

Втората версия е, че Орфей е тракиец, живял поколение преди Троянската война (XIV в. пр.н.е.), във времето на Микенската цивилизация (XVI – XII в. пр.н.е.). Негов баща е тракийският цар Ойагър. Орфей е участвал в похода на аргонавите, начело с Язон за златното руно. Основател е на елевсинските мистерии, на

³ Пак там, с.145.

⁴ Пак там, с. 396.

⁵ Пак там, с.396.

⁶ Батаклиев, Г. Антична митология. Справочник. С., 1985, 116-117; Българска митология. Енциклопедичен речник. С., 1994, с.250.

Дионисовите и на мистериите на остров Самотраки, посветени на Кабирите. Учил се е в египетските храмове. В тях той усвоява изкуството на магическите слова и вярата в бога Слънце. Орфей е един от осемте мъдреци на света. Създател е тракийския орфизъм – учение за безсмъртието на душата⁷.

2. От Платон и Питагор назад към Орфей и орфизма

Тракийският орфизъм изпраща до нас своето послание, първо, чрез Платон и неговите следовници до VI в. от н.е., и второ, чрез фолклора и традициите на балканските народи. Питагор в края на VI в. пр. н. е. ползва за изходна позиция в изследванията си тракийския орфизъм. По-късно Платон създава старогръцкия орфизъм като завършена религия, противоположна на олимпийската. В съчиненията му се съхраняват сведения за тракийския орфизъм⁸.

Вземайки под внимание тези факти ще се насочим към изясняване социалнополитическите идеи на Платон и питагорейците за душата, държавата и нейната съсловна структура. Чрез тези идеи ще се опитаме да достигнем до прозренията на орфиците.

2.1. Платон за държавата и безсмъртието на душата

Без да си поставяме задачата подробно да анализираме социалнополитическия идеал и възглед за душата на Платон, ще поставим акцента върху онези негови идеи, които имат отношение към целите на изследването.

В произведението „Държавата” Платон търси решение на проблемите, произтичащи от преживяващата криза полисна система. Решаването на тази задача той иска да постигне с формулирането на нови цели на града-държава, от които да произтичат новата организация на труд и живот в нея. Градът-държава е призван „да предоставя на всеки един от народа да има това щастие, което по

⁷ Българска митология. Енциклопедичен речник. С., 1994, 248-249.

⁸ Фол, Ал. Цит. съч., с.294.

Николай Живков

природа му се полага”⁹. Отправна точка на Платон при конструиране на идеалната държава са митовете, идеите на мислителите преди него като Сократ, Питагор и Орфей. Изхождайки от опита на предшествениците си той, първо, изяснява предпоставките за възникването на държавата във връзка с потребностите на хората и невъзможността да ги обезпечават сами. „Държавата възниква, когато всеки от нас не може да удовлетвори сам себе си, а се нуждае от още много неща. По такъв начин всеки човек привлича ту един, ту друг, за да удовлетвори една или друга потребност”¹⁰. Платоновата постановка, според нас, смесва предпоставките за възникването на обществото с тези за държавата.

Изхождайки от потребностите на хората и разделението на труда Платон конструира държавата с три сфери на дейност. С тях са ангажирани три съсловия – съветващо, подпомагащо и промишлено. В първата и втората сфера се съсредоточават дейностите по управлението и охраната на държавата. Те се изпълняват от философите и войните, които живеят в съответствие с принципа „у приятелите всичко е общо”. Грижат се за усъвършенстване на своите дарби, за да са полезни на идеалната държава. В третата сфера се извършват дейностите по производство на материални блага и тяхната обмяна чрез търговията. Осъществяват се от земеделци, занаятчии и търговци.

Второ, Платон разпределя гражданите за участие в извършването на дейностите във всяка сфера на държавата, според техните дарби, които разглежда като идващи с раждането им. Така по естествен път всеки намира своето място в сферите на държавния живот. Дарбите философът изяснява във връзка с учението си за душата. По този въпрос, както и при определяне сферите на държавния живот и необходимите съсловия за него той се ползва от идеите на Питагор, но им дава собствена интерпретация.

⁹ Платон. Държавата. С., 1975, с.188.

¹⁰ Платон.Цит. съч., с.79.

Платон се приема за създател на теорията за безсмъртието на душата, но възникването ѝ свързва с Питагор и орфиците. При това Платон разглежда само ума като вечна и безсмъртна същност на душата. Той твърди, че тя има и смъртна част с две съставки. В първата влизат удоволствията, страданията, дързостта, гневът и надеждата. Тя е съсредоточена в гърдите, където е нейният орган – сърцето. На нея съответства емоционално чувствената страна от психиката на човека. Във втората са съсредоточени стремежите към ядене, пиене и всичко от което се нуждае тялото. Локализира се в коремната област и има за свой орган черния дроб и далака. Тялото не се разглежда като „тъмница за душата”, а е нещо, от която тя се нуждае и то ѝ служи¹¹.

Уточнените от Платон съставки на душата – безсмъртен ум, превърнат в безсмъртен принцип и част от космическия разум, смъртна гневлива и смъртна хранителна част не преобладават еднакво в душата на всеки човек при раждането му. У едни е повече умът, при други - гневливостта, а при трети - хранителната част. Те са тяхната дарба за участие в различните сфери на държавния живот. Тези, у които преобладава умът ще станат философи и ще се занимават със създаването на законите. Притежаващите дарбата гневливост ще са войни и ще охраняват държавата. Всички с хранителната способност ще бъдат земеделци, занаятчии и търговци.

Всеки човек, според Платон, се ражда с пригодността да извършва определена дейност в една от трите сфери на държавния живот – да бъде управител, стража, земеделец и търговец. Този възглед за произхода на дарбите хармонира с убеждението му, че за всяка държавна сфера трябва да са закрепени категория хора, добре подготвени. Само при това условие ще изпълняват задълженията си за цял живот. Тъй като дарбите на гражданите имат различна ценност за държавата, различна е и оценката на резултатите от тях.

¹¹ Няголова, М., Д. Василев. Етюди по история на античната психология. В. Търново, 2009, 32-33.

По този начин Платон въвежда своята мяра за справедливост при разпределението на гражданите за участие в живота на държавата и съответно според мястото, което заемат, да получават, каквото им се полага.

2.2. Питагор и питагорейците за хармоничното общество (държава) и душата

Идеалът на Питагор и питагорейците е създаването на хармонично общество (държава). Със своите идеи те целят да се противопоставят на борбите, които се водят за надмощие между робовладелската аристокрация и робовладелската демокрация (през VI – V в. пр. н.е.), когато се утвърждава полисната система и се решава големият въпрос - органите на управление изразители на чии интересите да бъдат.

Както Платон, така и питагорейците не са различавали предпоставките за възникване на държавата от тези на обществото. Това се разбира, когато определят съсловията, които участват в живота на обществото (държавата).

Питагор е родоначалник на идеята за обществото (държавата) като хармонично цяло, разбирайки хармонията в смисъл на съединение на разнообразна смес и съгласие на разногласията¹². С други думи цялото – обществото (държавата) е съставена от хора, произлизащи от различна социална среда, възраст и пол. Тази хармония той и неговите ученици извеждат в непосредствена връзка с учението си за душата, справедливостта и добродетелта¹³.

Питагорейците проповядват вярата в безсмъртието и преселението на душите. Те разглеждат учението за душата и като учение за живота в смисъл на одушевяване, т. е. душата се поставя в непосредствена връзка с тялото. То не се възприема като неин затвор. „Питагорейската душа се разтваря (изчезва) съвсем в тялото,

¹² Ирибаджаков, Н. Социологическата мисъл на древния свят. С., 1981, с.309.

¹³ Пак там, с.304.

Николай Живков

от една страна, и затова, от друга страна, на питагорейски изследовател във всяко жизнено направление му се явяват особени сили, които могат да бъдат схванати само като различни части на тялото, на които отговарят съответни части на душата”¹⁴. Душата има три съставки – разум, духовни сили и благородна животинска част (хранителна способност, според Платон). Благородната животинска част живее в сърцето, а разумът и духовните сили в мозъка. Разумът и благородната животинска част са присъщи на всяко живо същество, а духовните сили само на човека¹⁵.

Различните съставки на душата се поставят в единство с прилагането на класическия принцип на хармонията. Той играе организираща роля и се допълва от музикалната хармония и възпитанието през индивидуалния живот¹⁶.

Независимо от прокламираното от питагорейците родство на всички души, според Емпедокъл, съществуват два вида хора – „хора и такива като Питагор”¹⁷.

Възгледите на питагорейците за душата имат водеща роля при определяне съсловната структура на обществото (държавата) и мисията на съсловията за реализиране на свързаните с неговото съществуване дейности. Според Диоген Лаерций Питагор казва: „Животът е подобен на стадион. Някои идват в него да се състезават, други да търгуват, а най-щастливите да гледат. Така е и в живота едни, подобни на робите, се раждат за слава и печалба, а философите единствено за истината”¹⁸. Тази метафора за живота и съсловията, които се включват в него става по-понятна, когато се свърже с идеите на питагорейците за човешката душа и нейните три части. Всяко едно съсловие въплъщава определена част на душата. В

¹⁴ Керени, К. Питагорейската и орфическа душа и учението за душата в VI век пр. н.е. В: Питагор и питагорейците. С., 1994, с.212.

¹⁵ Керени, К. Цит. съч., с.212.

¹⁶ Ирибаджаков, Н. Цит. съч., с.305.

¹⁷ Керени, К. Цит. съч., с.206.

¹⁸ Ирибаджаков, Н. Цит. съч., с.270.

Николай Живков

съответствие с трите ѝ части – разум, духовни сили и благородна животинска част питагорейците разпределят хората в обществото (държавата) на три съсловия и свързват с тях три начина на живот. Притежателите на разума обичат мъдростта. Те са философите, които управляват обществото. Носителите на душевни сили са любителите на почести и слава. Изявяват се като състезатели и са борбени в живота. Въплъщаващите благородната животинска част са привърженици на печалбата и изгодата. Те са съсловието, което купува и продава¹⁹.

Както различните части на душата функционират като едно цяло, така и трите съсловия чрез определените им от природата предразположения към една или друга съставка на душата се включват в извършването на определени дейности и по такъв начин съдействат за хармоничното и справедливо функциониране на обществото (държавата) като едно цяло.

На идеята, изказана от Емпедокъл, че хората се делят на две групи – „хора и такива като Питагор”, съответстват обособените от питагорейците във вертикален план на обществото (държавата) две структури. На по-високата позиция са поставени тези, които управляват – философите, а в по-низшата влизат всички останали, занимаващи се с производството на материални блага и търговия. Първите са управляващи, а вторите – управлявани. Ето защо, според Стобей, питагорейците учат, че „управляваните (били задължени) не само да бъдат послушни, но и началстволюбиви”²⁰. Изградената от тях съсловна структура е справедлива, първо, защото включването на хората в нея съответства на тяхната природа, и второ, от тях се изисква в действията си да се ръководят от обществения (държавния) интерес, тъй като само чрез неговото реализиране ще постигнат и своя интерес.

¹⁹ Ирибаджаков, Н. Цит. съч., с. 310-311.

²⁰ Пак там, 312.

Питагорейците не само формират своите възгледи за душата и съсловна структура на обществото (държавата) и нейната мисия за функционирането му, но под влиянието на орфизма създават и своя „съюз”, „братство” или „община”. Техният съюз включва единомишленици, произлизащи от различни социални групи на полиса – бедни и заможни, различни по пол и възраст. Те живеят задружно в съгласие с правилото на Питагор и Епикур. „Между приятелите всичко трябва да бъде общо”²¹. В „съюза” на Питагор има два класа ученици – математици, които изучават цялото знание и акусматизи (слушатели), които са допускани до част от знанията.

С вътрешната организация на съюза се целяло да се преодолеят недостатъците на полисната система, защото в създаването му Питагор се придържа в редица случаи към принципите на родовото общество, което се потвърждава с въведения от него култ на Деметра и произтичащата от него специфична организация на жените и значението, което им е придавал в съюза²².

Питагор е не само философ и проповедник, но и организатор на нов начин на живот. Той е социалнополитически мислител и държавен законодател. С помощта на съюза си се стреми практически да реализира своето учение. Играе важна роля във войната между Кротон и Сибарис. Победата над Сибарис му донася слава и довежда питагорейския съюз на власт в Кротон. Поделения на неговия съюз са създадени в цяла Велика Гърция. Те завземат властта не само в Кротон, но и в други градове като Тарент, Метапонт и др. За Питагор Лаерций пише, че в Кротон той създава „закони за италийците и си спечелил сред тях голяма почит, заедно с учениците си”. След известно време срещу питагорейството се заражда движение, което обхваща цяла Велика Гърция. Установените от тях режими са пометени, а много от питагорейците

²¹ Пак там, с.281.

²² Няголова, М., Д. Василев. Цит. съч., с.29.

Николай Живков

– избити или принудени да се спасяват, а клубовете им са изгорени²³.

Социалнополитическите проекти на Платон и Питагор се свързват с идеите за идеалния град-държава и хармоничното общество (държава). Съсловната им структура се извежда с помощта на учението за душата. И двамата я разглеждат във връзка с тялото. То е средство за постигане на нейните цели. В зависимост от това коя нейна част преобладава в духовния мир на всеки човек се определя принадлежността му към едно или друго съсловие. Стъпили върху тези ценностни ориентири се обръщаме към тракийския орфизъм.

2. Тракийският орфизъм

Учението за душата е непосредствено свързана с основните идеи в социалнополитическите проекти на Платон и Питагор, което ни дава основание да твърдим, че те следват традиция, идваща от орфиците.

При орфиците учението за душата играе водеща роля, тъй като чрез него те изразяват духовните позиции на общество, в което нараства ролята на човека. Ето защо проявяват най-голям интерес към неговата същност. Потвърждава го древната мъдрост „Човече, познай себе си!“ Приема се, че е на Делфийския оракул. Някои изследователи дори свързват малко по-разгърнатата ѝ форма „Човече, познай себе си, за да познаеш обществото в което живееш!“ с Орфей.

Орфей не живее в архаичното родово общество, защото то поддържа жизнеспособността на своите структури чрез грижата за общите интереси, в служба на които човешките индивиди са средство. В него водеща е ролята на жената – майка. Населено е с множество божества и само те са безсмъртни. Съпътстват живота на

²³ Ирибаджаков, Н. Цит.съч., с.276.

Николай Живков

хората и направляват тяхното поведение чрез митовете, обичаите и традициите.

В обществото на Орфей и неговите последователи човешкият индивид се превръща във фактор за устойчивостта му. За утвърждаването на това общество, според нас, голяма е ролята на Орфей. Само с реформаторската си дейност по преосмисляне на духовното богатство, идващо от миналото и създаването на нова вяра, в която нараства ролята на мъжете може да се обясни митологичното предание за жестоката разправа с него от страна на вакханките. С Орфей и последователите му е свързана монотеистичната морално-религиозна вяра в безсмъртието, която се обозначава с понятието тракийски орфизъм.

В условията на архаичното родово общество господства вярата в безсмъртието на много богове. Сега в новата форма тя се свързва с безсмъртието на човешката душа. В този смисъл възниква въпросът за възгледите на орфиците за нея.

Характерното за Питагор е, че той пръв изследва душата и частите ѝ в непосредствена връзка с определени органи на тялото. Този възглед за отношението “душа-тяло”, се следва и от Платон. На Орфей и орфиците обаче принадлежи разбирането, че “душата и тялото са противопоставени и то се разглежда като затвор и гроб на душата”²⁴. Те приемат душата като същност, която временно пребивава в тялото на човека. Тяхната заслуга е, че разграничават духовната от телесната му природа и обявяват духовната за безсмъртна по подобие на архаичните богове.

Орфическата душа, е божествена и безсмъртна, но тя е заключена в тъмницата на тялото, тя трябвало да се усъвършенства като странствала дълго и мъчително – след смъртта си се преражда в друго живо същество, дори и в животно²⁵.

²⁴ Кереника, К. Цит. съч., 220-221.

²⁵ Батаклиев, Г. Антична митология. Справочник, С., 1985, с.118.

По трудно е изясняването на въпроса за същностната характеристика на душата. Платон я дели на три части. Една от тях е безсмъртна, защото е разумна, а другите две са неразумни. Началото на това деление се поставя от питагорейците, без да се ангажират с разделението разумна – неразумна част, но и те на преден план поставят разума. Възниква въпросът дали орфиците са разглеждали безсмъртието на душата като свързана единствено с разума. Отговорът ще търсим чрез средствата, които те използват за въздействие върху душата на човека, за да се усъвършенства. Прави впечатление, че за приобщаване към своята вяра Орфей си служи със средствата на изкуството, където водеща е ролята на песента, а чрез нея се въздейства върху преживяванията и емоционалната сфера на душата. Не случайно иконографията представя Орфей с лира в ръка, а не с книга. Лирата олицетворява изкуството и връзката с емоционалността, а книгата – знанието и връзката с разума.

Словото като познание намира място в орфизма, но не може да се отрече водещата роля на песента. Те заедно с обредните практики формират поведението на човека, което е външно проявление на душата. Средствата използвани за усъвършенстването ѝ имат отношение към ума, към емоционалния живот и поведението на човека. В този смисъл орфиците свързват безсмъртието на душата не с определена нейна същност, както е при Платон - разума, а я разглеждат като едно цяло, чиято водеща характеристика са емоционалните ѝ преживявания. Това разбиране за душата, според нас, играе важна роля при решаването най-вече на проблема за подбора на лица и начинът на ръководене от тях на тракийското общество с помощта на устното слово, песнопенията и обредните практики, а не на писмените закони. И дори го поставя на една по-справедлива, в сравнение с Платон, основа. Първо, чрез интерпретацията на отношението “душа–тяло” предават на

Николай Живков

орфическата религиозност черти на не аристократичност. “Тя подчертава произхода на орфическата душа от нещо твърде дълбоко лежащо и накрая спомагащо за победата на принципа на всеобщото равенство на душите...Изкуствата на орфическите жреци, орфеотелестите, са мистериални церемонии, чрез които те просвещават простосмъртните да станат участници в степента и жребия на боговете. В това Платон съзира плебейско безчинство²⁶. Второ, не само посредством орфическото разбиране на отношението ”душа–тяло”, но и констатираното възприемане на душата като единна духовна същност, присъща на всички хора, орфиците налагат и всеобщо равенство между тях. Това определено поставя по различен начин разпределението им за участие в ръководенето на държавния живот. Равенството на душите предполага шанс за всеки. Практиката на орфизма формира две нива на участие – народно и аристократично, обособени в общества.

Водеща роля в орфизма играе идеята за самоусъвършенстването на душата, т.е. на усърдието на вярващите да достигнат безсмъртие. Усъвършенстването означава придобиване не само на знания и морални качества, но явно и умения да се влияе върху поведението на нечленовете на орфическата общност. Именно в степента на това усъвършенстване чрез лично участие в слушането на поучителни слова от учителя орфик, в извършването на обредни действия и участието в песнопения, във воденето на скромен живот и желание да се достигне божие съвършенство се различават вярващите в безсмъртието на душата от останалите траки. Равенството допуска всеки да се самоусъвършенства, но явно една част достигат само до първото ниво. То е по-широко достъпно и подготвя вярващите с песнопения и обредни действия. Те трябва да въздействат върху поведението на останалите членове от локалните общности. Преминаването във второто ниво е свързано с

²⁶ Керени, К. Цит. съч., 220-221.

Николай Живков

придобиване на опит от първото и с влияние на други фактори, тъй като в него се включват лица, които ще участват в управлението на държавата. Тук преобладават проповедите и усъвършенстването с помощта на знанието, а не само на обредните практики. Като учител на това ниво се явява и самият цар. Орфическите общества не са обикновени религиозно-мистични общности. Участниците в тях се стремят не само към лично самоусъвършенстване, но са натоварени с определена държавническа мисия.

Интересни се оказват и пътищата за самоусъвършенстване и сливане с бога на участниците в орфическите общества. Единият е чрез ентузиазъм, т.е. индивидуална мистериалност – всеки въвежда бог в себе си. Другият е чрез екстаз, т.е. чрез колективна мистериалност всеки се опитва да достигне бог. Впечатляващото в случая е, че между вярващите и бог няма посредници, а се осъществява непосредствено, по убеждение, чрез участие в извършването на определени мистериални дейности. Това е в подкрепа на мнението, че траките не са имали специално жреческо съсловие, а мисията му е изпълнявана от учители, които са били и държавни лица. В организацията на орфическите общества всеки неин член се стреми към духовно съвършенство, за да бъде полезен на себе си и на общността, в която живее.

Много по-близо до орфизма и Питагор стоят българските богомили. Те възприемат християнското учение, но при тях то търпи развитие. Невидимият свят е творение божие, а видимият, срещу който те се борят – на дявола. В божие царство душите на всички са равни, свободни сами да се усъвършенстват, за да бъдат богоподобни и братя по между си. Богомилите създават своите общини, чиято организация в много отношения наподобява орфическите общества. Според Димитър Ангелов богомилите се делят на слушатели, вярващи и съвършени. Слушателите не спазват определени ограничения, а само присъстват на проповедите на

Николай Живков

съвършените. Вярващите участват в извършването на религиозни обреди, но от тях не се изисква строг аскетизъм. Те живеят в семейства и се занимават с дейностите по обезпечаване индивидуалното съществуване на членовете си. След навлизането на вярващите в нетрудоспособна възраст предоставят своето имущество и земя на общината и преминават в категорията на съвършените богомили. Това е естественият път - с възрастта и натрупания опит за преминаване в по-горна категория богомили. Измежду вярващите богомили се излъчват и по-млади хора, посветени в степен на съвършени. Те се занимават с ръководенето на религиозния живот в общините, живеят скромно и в безбрачие.

По подобие на орфиците богомилите се обявяват против посредничеството на свещениците при осъществяване на връзката между вярващи и бог. Под влиянието на условията на живот се определя отношението на богомилите към държавата. По принцип те нямат положително отношение към нея, но не всичко отричат. В условията на византийското робство дори я идеализират.

3. За държавната уредба на траките

В гръцките и римските писмени източници тракийското общество се представя като родово-племенно, а държавната му уредба - царство.

Основните структурни единици, в които живеят траките са патриархално-родови по своята същност, но формираният се в съответствие с него начин на живот не е тъждествен на патриархалните общности, в които познаваме от XIX век. В какво се изразява разликата? Патриархалните родови общности могат да обединяват семейни единици върху един от следните два принципа. Според първия основополагаща роля в съвместния живот е грижата за поддържането и продължаването на рода, обезпечаване живота на

Николай Живков

полово възрастовите групи, които те включват в организацията си²⁷. Във връзка с решаването на тази група проблеми семействата организират съвместно производство на средства на живот за задоволяване на вътрешните си потребности и осъществяват общи култово-обредни дейности за поддържане единството на родовата общност. Според втория водеща е ролята за съвместно организиране на производство на средства за живот за пазара, а след това и за свои нужди²⁸. Стопански задачи са водещи. Те определят какви да бъдат грижите за полово възрастовите групи, живеещи в семействата, както и извършваните култово-обредни дейности. Тракийските патриархално родови общности се придържат към първия принцип на организация на живот. Предпоставките, които обуславят възприемането му, според нас, са няколко. Първо, това са трудностите, които семейните общности срещат при поддържането и продължаването на рода. Те ги заставят да търсят различни форми за увеличаване на своя състав. По тази причина вероятно някои от тракийските мъже са си позволявали и няколко съпруги²⁹. Второ, голямата човешка общност е необходима и във връзка с придобиването на средства за живот. Основният поминък на траките е скотовъдството и земеделието. В тези два отрасъла се налага сезонното и полово възрастовото разделение на труда и изисква участието на много хора. Всичко, което се произвежда е предназначено за задоволяване потребностите на родовата общност. Само излишъците отиват за размяна с другите родове. Няма го развития пазар, превръщащ продуктите на труда в стоки, които носят богатство и така да се променят целите на съвместния живот и производство. Господството на натуралните отношения между родовите общности и неразвития пазар е третата причина, която поставя пред тях преди всичко грижите за човешкото съществуване.

²⁷ Живков, Н. От задругарската общност до всестранныя кооперация. Свищов, 2002, 22-25.

²⁸ Пак там, с.46.

²⁹ Херодот 16; Аристотел А7-8, А 22-599. Извори за старата история на Тракия и Македония. Под редакцията на Дечев и Кацаров. С., 1949.

Николай Живков

Ръководенето на дейностите, произтичащи от съвместния живот в родовите общности се осъществява от старейшините. Своята мисия те изпълняват с помощта на обичаи и традиции, за утвърждаването на които водеща е ролята на орфическата морално религиозна вяра.

Обединените от едно землище родове образуват селска община. Траките не познават градския начин на живот, който е водещ за гърците. Общината организира охраната на землището, поддържането на пътищата и други общи съоръжения. Участва в общи култови дейности. Наред с локалната си мисия в условията на тракийската държавност поема задължения за изпълнение и на определени държавни изисквания, от данъчно естество или за набиране на войници за военни походи. Общината не е териториална структура в съвременния смисъл на думата. Тя обединява родове, в които водеща е грижата за живеещите в семейството, а не за земята. Тук си казва думата и скотовъдния бит, които не търпи родови заграждения на мерите. Те в по-голямата си част принадлежат на землището на общината.

За регулиране отношенията в общините водещи са обичаите, поддържани от орфическата вяра. И тук, според нас, е ролята и мястото на орфиците и по-специално на първото им ниво на религиозни общества. Във тях участват мъже, които живеят в условията на безбрачие и водят скромнен начин на живот³⁰. За съществуването на общества (дружества) сред траките обръща внимание и Иван Венедиков при изследване култа на Дионис. Посветените в неговите тайнства организират дружества, в които участват мъже, но съществуват и дружества на жените, най-силно разпространени в Македония³¹.

Религиозните общества включват лица, които се стремят към духовно съвършенство със своя справедлив живот с участието си в различни религиозни практики, внушаващи определено поведение и

³⁰ Попов, Д. Залмоксис. Религия и общество на траките. С., 1989, 91-95.

³¹ Венедиков, Ив. Медното гумно на прабългарите. С., 1983, с. 120.

на останалите за спазване на установените обичаи. Така орфизмът и по-специално местните му религиозни общества се превръщат в опора и средство за направляване поведението на обикновените хора в съответствие с изискванията не само на рода и общината, но и на държавната общност³².

На родовата организация на живот в общините съответства и родовата организация на племената. В древните държави племената са основавани по два начина – по родов (които са по-старите) или по териториален признак (които се налага навсякъде по-късно)³³. Държавата на траките е обединявала племена, образувани на родов, а не на териториален принцип, тъй като включват в организацията си селски родови общини. Наред с тази особеност държавата им има и други, които ще разгледаме чрез едно от най-големите техни обединения– Одриското царство.

Първи древните елини характеризират тракийската държава. Херодот ни е оставил сведения, че траките трудно постигат единомислие за създаване на държавна общност. Причината, според нас, се корени в силните родови традиции и свързаните с тях натурални отношения, които обуславят стремежа за независимост на локалните общности - община и племе.

Според Тукидит бащата на одриския цар Ситалк пръв основава обширното царство на одрисите, което заема по-голяма част от Тракия, но остават и голяма част от траките, които са независими³⁴. Политическият термин, който използва древният елински историк за обозначаване на тракийската държава е “царство”. Към него се придържа и Диодор.

За разлика от античните автори, които обозначават държавата на траките като царство, то съвременните оценки не са еднозначни. Държавата им се определя като “рицарско феодална”³⁵,

³² Попов, Д. Цит. съч., с.97.

³³ Маркс, К. Форми предшестваша капиталистическото производство. С., 1953, с. 13.

³⁴ Тукидит II Д7. Извори за старата история...

³⁵ Кацаров, Г. България в древността. С., 1926, с.22

Николай Живков

“робовладелска държава, но не от античен, а от варварски тип”³⁶, “ранна форма на държава”³⁷ или “предкласическа, ранно класова робовладелска държава”³⁸. Определенията са доста разнопосочни. От ранна форма на държава до предкласическа робовладелска и феодална. По-важното в случая е, че всички те приемат съществуването на държавност у траките, която не може да се обозначи като робовладелска или ако се допуска е с доста сериозни уточнения. Ние я разглеждаме като друга възможност, предопределена от местните условия – родови, скотовъдно-земеделски и други, които формират държавна общност по различна от елинската и средновековната. Тази друга възможност има белезите на царство, както го определят древните елини, но със специфични особености. Първо, ще се спрем на произхода на властта. Като се има предвид, че тракийският орфизъм е господстващата религия, свързана с вярата в безсмъртието (проявяващо се чрез проповедите, песнопенията, обичаите и обредните практики), то и първият източник на властта на тракийските владетели произтича от него. Тракийският владетел обаче е решавал държавните дела съобразявайки се не само с произтичащите от вярата и традициите изисквания. Той е имал край себе си съвет от приближени лица, които също са изразявали свои виждания и мнения при решаване на държавните дела. Те заедно с владетеля образуват второто ниво на орфическото общество, наричано в научната литература “аристократично”. В него той, в качеството си на учител, посвещава своите избраници в тайните на орфизма. В този затворен кръг приближените на царя не само участват в проповедите и мистериите за самоусъвършенствуване, но и в решаване на проблемите, свързани с управлението на държавата.

³⁶ Милчев, Ат. Социално-икономически и общественно-политически строй на траките VIII-V в. пр. н.е. Исторически преглед, 1950, с.522.

³⁷ Златковская, Т. Д. Возникновение государство у фракийцев. М, 1971, с.254.

³⁸ Фол, Ал. Демографска и социална структура на древна Тракия. С., 1970, с.204.

Николай Живков

Формираният управленски кръг, според някои изследователи, придава на орфическата общност политически характер³⁹.

В управлението, осъществявано от държавата, фактор е не само вярата и свързаните с нея традиции, но наред с нея и гласът на приближените на царя. Те изразяват мнението на сега живеещите. Констатираните два източника за формиране властта на владетеля предопределя неговия статут, личност и мисия в царството. Той е цар и като такъв е политически водач на траките. Неговата опора е орфическото политическо общество. Изявява се и като религиозно лице – учител, жрец, участник в обредни практики. Това ни дава основание да твърдим, че държавният глава съвместява две функции - политическа и религиозна, т.е. явява се с черти на традиционен и харизматичен водач. В това се състои и втората особеност на тракийското държавно устройство. То съвместява в неразделно единство светски и религиозни инструменти. Царят и неговият съвет вземат решения, изхождайки от изискванията на вярата и мнението на тези, които управляват. В прилагането на решенията водеща е ролята на локалните орфическите общества.

Във връзка с особеностите в начина, по който се осъществява управлението на тракийското общество, с прилагането на орфизма, както и от развитието му от неговите последователи - Пифагор, Платон и богомилите, може да се направи извода, че това учение съвместява идеи, в перспектива използвани при съграждане структурите на самостоятелна държавна и религиозна институция.

Тракийските политико-религиозни традиции надживяват римското и византийското владичество над Балканския полуостров. През VII в. се създава българската държава, която също не познава разделение на институциите на светската и религиозната власт. С приемането на християнството Княз Борис I на практика обособява държавата като институция, която управлява с помощта на закони, а

³⁹ Попов, Д. Цит. съч., с. 112.

църквата направлява живота на хората чрез канонични норми. В този смисъл държавно-творческите традиции, които прабългарите донасят на Балканите са съзвучни със съхранените от траките орфически традиции. Взаимната подкрепа е доста силна, защото се създава устойчиво държавно обединение – държавата на прабългарите, славяните и местното население.

Заключение

Орфизмът е фактор за формирането не само на културата на траките, но и на държавността им. Той е монотеистична морално-религиозна система, свързана с вярата в безсмъртието, която се реализира на народно и аристократично ниво. Създава политико-религиозни традиции и практики, които по-късно повлияват на Питагор и Платон, при изработване на техните социално-политически проекти. Орфическите културни традиции се усвояват от настанилите се на Балканите славяни и прабългари и упражняват влияние върху формирането през IX в. богомилско движение.